

ความเชื่อเรื่อง “ซิด” กับอุดมการณ์ สิ่งแวดล้อมของชาวล้านนา

สุนทร คำยอด

295029

อาจารย์
คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

บทนำ : ซิด องค์กรความรู้ กับการควบคุมพฤติกรรม
คนในสังคม

กลุ่มชาติพันธุ์ไทที่ใช้อักษรธรรมมักมีระบบความเชื่อเรื่องซิด ซึ่งเป็นข้อห้ามต่าง ๆ ในการดำรงชีวิต ตั้งแต่เกิดจนถึงตาย ความเชื่อดังกล่าวเป็นความเชื่อดั้งเดิมก่อนที่กลุ่มชาติพันธุ์ไทจะรับพระพุทธศาสนา โดนาลด์ ฮิวจ์ ได้กล่าวว่า แม้ว่าจะมีการเผยแพร่ศาสนาหรือลัทธิใหม่ ๆ เข้าไปในดินแดนต่าง ๆ ศาสนาใหม่ก็ไม่อาจแทนที่ความเชื่อดั้งเดิมได้ มีหน้าซ้ำผู้นำความเชื่อใหม่ ๆ ที่เข้าไปเผยแพร่ยังยอมรับนับถือความเชื่อนับถือแนวคิดและแนวทางปฏิบัติของชนพื้นเมืองเดิมด้วย (สันฐิตา กาญจนพันธ์, 2554: 271) ความเชื่อเรื่อง “ซิด” ซึ่งเป็นความรู้ที่ถูกผลิตซ้ำผ่านวรรณกรรมลายลักษณ์ทั้งพับสาและใบลาน การบันทึกความเชื่อเรื่อง “ซิด” โดยใช้ไวยากรณ์แบบพุทธศาสนาในการเขียนคัมภีร์ เป็นหลักฐานที่ชัดเจนว่าพุทธศาสนาพยายามที่จะประนีประนอมกับความเชื่อพื้นเมืองซึ่งสะท้อนผ่านชื่อคัมภีร์ต่าง ๆ อาทิ โลกหานี โลกสมมุติธรรมดาจาริต ธรรมดาคำสอน ธรรมดาสอนโลก มูลซิด มูลซิดสัพพะ มูลโลกหลวง พิษณูถมนางธรรณี ลัทธิพิธีกรรมคติโลกคติธรรม ศากยะมูล พิธีกล่าวอุบาทว์ และคำสอนนรสาต คัมภีร์ที่กล่าวมาข้างต้นเป็นเป็นข้อห้ามโดยตรง ซึ่งมีการแพร่กระจายของเอกสารทั่วดินแดนล้านนา

นอกจากนี้ยังได้แทรกไว้ในวรรณกรรมคำสอนเพื่อเป็นการ “ตอก ย้ำ ซ้ำ ทวน” อาทิ วรรณกรรมคำสอนเรื่องปู่เฒ่าสอนหลาน ฉบับวัดพระธาตุ ได้กล่าวถึงความเชื่อเรื่องซิด 16 ประการ ดังข้อความที่ว่า “อย่าแบกแส อย่าแผ่वारลาวานประหนม ถมสมุทท์ ขุดธรรณี ตรีโอด ยุทธโหด โจทครูสลุเสื่อ...สิรา ตระบัดท้าวลูกมา ปเภทาถมแถมเล่า สัพพะของเก่ารอมมา ปรีวตตาถวันแลกล้า สัพพะทุกกล้ารอมมา สัพพะชุกล้ารอมมา ของบัวรามไหว้วาด ปวีนาศจกัมรณสังหรม์

กระทำร้ายดีทลานเหย” (ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล, 2557: 229) นอกจากนี้ความเชื่อเรื่องซิดยังได้รับถ่ายทอด ผ่านการสอนและบอกเล่าจึงทำให้ความเชื่อเรื่อง “ซิด” ยังทรงพลังเพียงพอที่จะจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งรอบตัว องค์กรความรู้เรื่องดังกล่าวสามารถครอบงำวิถีคิดของคนล้านนาโดยปราศจากการตั้งคำถาม เมื่อใดกล่าวถึงเรื่อง “ซิด” ย่อมมาพร้อมกับความเกรงกลัว ความประหวั่นพรั่นพรึงภายในจิตใจ ซึ่งเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้ความเชื่อดังกล่าวยังคงดำรงอยู่ในสังคมที่เปลี่ยนแปลง

อุดม รุ่งเรืองศรี (2542: 716-717) ได้อธิบายความหมายของคำว่า “ซิด” ไว้ในสารานุกรมไทยภาคเหนือ โดยกล่าวว่า “ซิดนี้ น่าจะมาจาก “กฤษณ์” หรือ “กฤตย์” ดังที่พบว่ามีกรเรียกพระนารายณ์ว่า “พระซิดมีอสี” และเรียกวรรณกรรมเรื่องอุสภารสว่า “พระซิดกับพระพาน” คือพระกฤษณะและเจ้ากรุงพาน ทั้งนี้ในการเขียนอักษรธรรมว่า กฤตย์ นั้น อักษร “กร” ออกเสียงเท่ากับอักษร “ข” และตัว “ฤ” ออกเสียงเป็น “สระอี หรือ สระอือ” อยู่แล้ว กฤตย์ หรือ ซิด มีความหมายว่า ต้องห้าม คือห้ามประพฤติปฏิบัติ ซึ่งถ้าหากกระทำในสิ่งที่ต้องห้ามแล้ว ผู้กระทำนั้นก็จะตกซิดหรือเกิดความอัปมงคล อันเป็นสิ่งที่ไม่มีดีไม่งาม มีแต่ความเสื่อมเป็นเสนียดจัญไร ความพินาศดิบหาย เกิดความทุกข์ความกังวลทำให้ร้อนทั้งกายและใจ คอยเผาผลาญจิตใจให้ผุร่อน การที่จะรู้ว่ามีการ “ตกซิด” ขึ้นหรือไม่นั้น จะสังเกตได้จากที่ว่าเมื่อใดก็ตามหมู่บ้านใดก็ตาม เรือนใดก็ตามหรือวัดใดก็ตามขาดความสามัคคีกัน มักมีการทะเลาะหรือขมเหงกันอย่างไม่มีสาเหตุ มักเกิดโรคภัยอันตรายที่ทำให้เกิดความสูญเสียแก่ชีวิตและทรัพย์สินอย่างไม่น่าจะเป็นไปได้ แสดงว่าเมื่อนั้นหมู่บ้านนั้น เรือนนั้นหรือวัดนั้นตกซิด ทางที่จะแก้ไขได้ก็ต้องทำพิธีส่งซิดเท่านั้น”

สุวรรฐ์ แลสันกลาง (2541:ง-จ) ได้ศึกษาแนวคิดเชิงปรัชญาเรื่องชีวิตในล้านนา ได้กล่าวว่า ความเชื่อถือเรื่อง “ชีวิต” คือการยอมรับต่อสิ่งหนึ่งที่มีพลังอำนาจลึกลับเหนือมนุษย์และอยู่เหนือธรรมชาติเพื่อใช้เป็นเครื่องควบคุมพฤติกรรมที่ผิดต่อศีลธรรมประเพณี ในฐานะที่เป็นบรรทัดฐานของชุมชน เพราะผลของ “ชีวิต” มีพลังอำนาจเหนือมนุษย์ จึงก่อให้เกิดเป็นกระแสสำนึกความรับผิดชอบร่วมกันภายในชุมชนที่คอยย้ำเตือนอยู่เสมอว่า ห้ามฆ่าฟันหรือล่องละเมิดสิ่งต้องห้ามเหล่านั้น ซึ่งความเชื่อเรื่องดังกล่าวมีลักษณะสัมพันธ์นิยมที่มีการผสมกลมกลืนกับทัศนพุทธปรัชญาโดยมีการปรับเปลี่ยนและประยุกต์หล่อหลอมจนกลายเป็นโลกทัศน์และชีวิตทัศน์แบบล้านนา

สรุปได้ว่า ชีวิต เป็นปฏิบัติการทางวาทกรรมที่ยึดโยงกับความเชื่อเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นความรู้ที่ครอบงำสังคมล้านนาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อีกทั้งเป็นเครื่องที่ทรงพลังในการจัดระเบียบสังคม บางเรื่องก็สามารถเข้าใจได้ในหลักของเหตุและผล หากบางเรื่องก็ไม่สามารถเข้าใจว่าเหตุใดจึงห้ามเช่นนั้น บทความนี้พยายามที่จะศึกษาการมองโลกวิสัยคิดของชาวล้านนา ตลอดจนการออกแบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทั้ง “ดิน ป่า และน้ำ” ว่าชาวล้านนามีท่าทีต่อสิ่งเหล่านี้อย่างไรผ่านระบบความเชื่อเรื่อง “ชีวิต”

การเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย และอุดมการณ์สิ่งแวดล้อม

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 นักวิชาการไทยได้หันมาให้ความสนใจศึกษาในเวศวิทยาด้านกายภาพจากตัวอย่างจริงในสังคมไทยลึกซึ้งมากขึ้น สืบเนื่องจากการขยายตัวของการศึกษาสิ่งแวดล้อมแบบกายภาพของนักศึกษาในระดับอุดมศึกษาทั้งในมหาวิทยาลัยและสถาบันราชภัฏต่าง ๆ ทำให้มีกระบวนวิชาและตำราเผยแพร่ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม จนทำให้ความหมายของสิ่งแวดล้อมด้านกายภาพขยายขอบเขตออกไปกว้างขวางกว่าเดิมโดยเข้าไปอยู่ในสาขาวิชาต่าง ๆ นับตั้งแต่ปีดังกล่าวเป็นต้นมาพบว่ามีการศึกษาในเรื่องต่าง ๆ ภายใต้อำนาจสิ่งแวดล้อมเป็นจำนวนมาก (อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, 2541: 29 -35) ดังนั้น ปี พ.ศ. 2518 จึงเป็นปีที่สังคมไทยตื่นตัวและได้ให้ความสนใจในด้านสิ่งแวดล้อมอย่างแท้จริง โดยเริ่มจากสถาบันอุดมศึกษานับเป็นหมุดหมายที่สำคัญในการตระหนักถึงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในสังคมไทย จะเห็นได้ว่า การอนุรักษ์ธรรมชาติ เป็นท่าทีของมนุษย์เมื่อธรรมชาติถูกทำลายลงอย่างหนักเนื่องจากวาทกรรมการพัฒนาที่เน้นการเติบโตของเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นลักษณะของแนวคิดเสรีนิยมใหม่ (Neoliberal) ที่มองว่าสิ่งทั้งหลายเป็นเพียงทรัพยากร

สันฐิตา กาญจนพันธ์ (2554: 6-7) ได้กล่าวถึงอุดมการณ์สิ่งแวดล้อม (Environmental Ideology) ว่าคือชุดของความคิดที่อธิบายความสัมพันธ์เกี่ยวกับมนุษย์และสิ่งแวดล้อม เกิดขึ้นจากการสัมผัสกับสิ่งแวดล้อมกายภาพจนเกิดการรับรู้ขึ้น การรับรู้ “ความจริง” ของแต่ละกลุ่มจะแตกต่างกันออกไป นอกจากนี้อุดมการณ์สิ่งแวดล้อมยังมีบทบาทในการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม มีบทบาทในการอ้างความชอบธรรมให้แก่การกระทำใด ๆ ที่ส่งผลต่อสิ่งแวดล้อม อาทิ การกำหนดท่าทีที่พึงมีต่อสิ่งแวดล้อม ทั้งท่าทีที่อ่อนน้อมและท่าทีที่อหังการ นอกจากนี้อุดมการณ์ดังกล่าวมีบทบาทในการเชื่อมประสานกลุ่มคนที่มีความคิดคล้ายคลึงกันให้เข้าไว้ด้วยกันเพื่อการเปลี่ยนแปลง และกำหนดนโยบายทางการเมืองและการบริหาร และอุดมการณ์จะหยั่งรากลึกในจิตใจและไม่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ตามปรากฏการณ์หรือสถานการณ์ต่าง ๆ เหมือนกับความคิดโดยทั่วไป

อุดมการณ์สิ่งแวดล้อมจากความเชื่อเรื่อง “ชีวิต” ของชาวล้านนา

ในงานชิ้นนี้จะศึกษาอุดมการณ์สิ่งแวดล้อมจากความเชื่อเรื่องชีวิตจากตำราชีวิตฉบับต่าง ๆ ที่สถาบันวิจัยสังคมได้รวบรวมไว้ ซึ่งผู้ศึกษาแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ ความเชื่อเรื่องชีวิตที่เกี่ยวกับ ดิน ป่า และน้ำ โดยมีรายละเอียดดังนี้

ความเชื่อเรื่องชีวิตที่เกี่ยวกับดิน

ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องดินพบได้น้อยมากในความเชื่อเรื่องชีวิต ชาวล้านนาโบราณได้มีข้อห้ามเกี่ยวกับเรื่องดิน คือ ห้ามถมสถานที่สาธารณะ อันได้แก่ที่วัด และที่สาธารณประโยชน์ในชุมชน ดังข้อความที่ว่า

“ถมสมุทรมี 5 ประการคือ 1. ถมบ่อน้ำ 2. ถมสระหนอง 3. ถมเหมืองฝาย 4. ถมที่วัด 5. ถมที่อยู่เหวดา” (พิธีสงอินทอุบาทว์วัดนันทาราม หน้า 15)

นอกจากนี้ยังห้ามถมดินที่ปากถ้ำ **“ถมปากถ้ำคูหาปัติ”** (วิธีปลูกเรือน วัดศรีสุทราวาส หน้า 45) ชาวล้านนาเชื่อว่าถ้าเป็นที่สถิตของสิ่งเหนือธรรมชาติตั้งนั้นการถมปากถ้ำย่อมเป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำอย่างยิ่งอีกทั้งเป็นสิ่งที่เป็นกำลังของคนในอดีต นอกจากนี้การทำลาย จอมปลวก ก็เป็นสิ่งต้องห้ามเช่นกัน **“ขุดจอมปลวกหือเพียงก็ชีวิต”** (พิธีสงอินทอุบาทว์ วัดนันทาราม หน้า 16) อีกข้อความหนึ่งว่า **“จอมปลวก ตัดพันกันถมเสียแล้วตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ฉิบหาย”** (ธรรมดาสอนโลก หน้า 10) ในลัทธิพิธีกรรม ฉบับวัดสันป่าเลียงกล่าวว่า **“ลานประหมม คือ ม้างจอมปลวก ม้างดอย แพงบ้าน แพงเรือนปัติมักฉิบหาย”** (ลัทธิพิธีกรรม วัดสันป่าเลียง หน้า 18-19) ชาวล้านนามีความเชื่อว่าจอมปลวกเป็นที่อยู่ของผี

ดังนั้นการทำลายจึงเป็นการลบหลู่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ อันจะนำผลร้ายมาสู่ตนเอง ส่วนการ “ม้างคอย” คือการขูดภูเขาให้ราบ ความเชื่อของชาวอุษาคเนย์เชื่อว่าภูเขาเป็นที่อยู่ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งตรงกับความเชื่อของชาวล้านนาว่า “ผี” จะสถิตอยู่เหนือภูเขา ความเชื่อเรื่องซิดในส่วนที่เกี่ยวข้องกับดินพบได้น้อยมาก ทำให้เราเข้าใจสภาพภูมิศาสตร์ในแถบล้านนาว่าทรัพยากรดินเป็นสิ่งที่มีมากมาย สาเหตุที่มีข้อห้าม คือความเกรงกลัวที่จะไปรบกวน “ผี” ซึ่งจะส่งผลร้ายต่อตนเอง และบ้านเมือง อีกทั้งยังเป็นสิ่งที่เก็นกำลังแรงงาน จนกลายเป็นความรู้ที่กำหนดท่าทีและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม

ความเชื่อเรื่องซิดที่เกี่ยวกับป่าไม้

ปัจจุบันพื้นที่ป่าถูกหยาบยกมาเป็นตัวชี้วัดความอุดมสมบูรณ์ และสถานการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมของประเทศต่างๆ ป่าไม้ดูจะเป็นสิ่งที่เป็นรูปธรรมที่จะแสดงบทบาทในการอนุรักษ์ ซึ่งสะท้อนผ่านโครงการและกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งหน่วยงานภาครัฐและเอกชน การจัดตั้งพื้นที่อนุรักษ์ป่าไม้ที่มีกองกำลังในการดูแลรักษา “ทรัพยากรป่าไม้” ยิ่งสะท้อนความมื่ออุดมการณ์ในการอนุรักษ์ได้อย่างชัดเจน ชาวล้านนาได้มีความเชื่อเกี่ยวกับข้อห้ามเกี่ยวกับป่าไม้ โดยมีชื่อเรียกโดยจัดเป็นชุดของข้อห้ามที่ประกอบไปด้วยความเชื่อหลายประการ เช่น กะโดงทุมมา ลานประหนม และรานสรี ซึ่งเป็นข้อห้ามเกี่ยวกับการตัดต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ ที่ชาวล้านนาเชื่อว่าเป็นที่สถิตของ “ผีเสื้อ” ซึ่งหมายถึง อารักษ์ ผีหรืออมนุษย์จำพวกหนึ่งที่ประจำสถานที่บางแห่ง (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547: 763) ดังข้อความที่ว่า “กะโดงทุมมา คือ ต้นไม้ใหญ่ เปนไม้มีงบ้านหมายเมือง พ้อยว่าตัดป่าเสี่ยก็ซิดมักฉิบหาย” (ลัทธิพิธีกรรม วัดสันป่าเสี่ย หน้า 18-19) และอีกข้อความที่ว่า “ลานประหนม คือ ไม้ใหญ่อันเปนศรีแก่บ้านแก่วัดก็ตีบควรวป่า บควรรานกิง แลไม้สรีมหาโพธิ์บควรวป่าแลรานเสี่ยบตีแท้แล” (ลัทธิพิธีกรรม หน้า 107) ในส่วนของชุดความเชื่อรานสรี กล่าวไว้ว่า “รานสรี คือ รานไม้เสื่อบ้านเสื่อเมือง ไม้อารักษ์ ไม้ที่คนยังรม ไม้มีงเมืองอันเปนสรีเมืองไม้สรี ผุ่งนี้ชื่อว่ารานสรี” (พิชญานามนาจรณิ วัดผาบ่อง หน้า 7) ความเชื่อเกี่ยวกับต้นไม้อีกประการหนึ่งที่น่าสนใจคือในพรหมชาติฉบับล้านนาได้กำหนดให้มีต้นไม้ประจำปีเกิด ดังนั้นจึงมีข้อห้ามในการตัดต้นไม้ชนิดนั้นอีกทั้งควรหามาปลูกเพื่อให้เป็นสิริมงคล ดังที่ปรากฏใน พิชญานามนาจรณิ ฉบับวัดผาบ่อง ที่ว่า “ไม้ต้นใดเปนศรีนามบ้านอย่าฟัน เปนไม้สรีนามเจ้าเรือนท้อไว้ ปมรีหามาปลูกไว้หนสรีเทอะว่าอันก็ตีแล” (หน้า 5) การห้ามตัดไม้ที่เชื่อว่าเป็นที่สถิตของอารักษ์นั้นเป็นความเชื่อเรื่องผีอย่างชัดเจน โดยใช้ผีเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวในการสร้างบ้านสร้างเมืองโดยได้จัดพื้นที่ให้ผีสถิต

เพื่อให้ดูแลปกป้องคุ้มครอง ดังนั้นชาวล้านนาจึงเชื่อว่ามนุษย์มิได้เป็นศูนย์กลางของสรรพสิ่งหากยังมีสิ่งทีเหนือกว่ามนุษย์ นั่นคือสิ่งเหนือธรรมชาติที่เรียกว่า “ผี” นอกจากนี้ยังมีข้อห้ามในการตัดไม้ใหญ่ ไม้ที่ใช้เป็นร่มเงาในการเดินทาง และห้ามตัดต้นไม้ที่โตช้า เช่น “ผู้ใดหากได้ป่าต้นลาน ต้นฟ้า ต้นตาล ตัดต้นหมาก ลากเครือพลูบตี ซิดแล” (วิธีปลูกสร้างบ้านเรือน วัดศรีสุทธาวาส หน้า 45) ต้นลาน ต้นตาล ต้นมะพร้าว นั้นเป็นพืชที่มีประโยชน์และไม่นิยมใช้ไม้ในการก่อสร้างจึงมีข้อห้ามในการใช้ไม้ชนิดนี้ที่ว่า “ไม้ฟ้า ไม้ตาล ไม้ฝุ่งนี้เอา มาใส่เรือน บตี ฉิบหายซิดแล” (คำสอนนรสาต วัดดอนจัน หน้า 2) เนื่องจากประโยชน์ใช้สอยของพืชดังกล่าวคือใบและผล ดังนั้นจึงต้องสงวนไว้เพราะเป็นไม้ที่โตช้า ในส่วนของพลูนั้นเป็นพืชที่ใช้บริโภคในชีวิตประจำวัน อีกทั้งใช้เป็นเครื่องสักการะในพิธีกรรมจึงได้รับการสงวนเพื่อนำมาใช้งาน อีกทั้งมีข้อห้ามในการตัดต้นไม้ในหนทางที่ใช้สัญจรซึ่งอาจใช้เป็นที่ยึดพักเพื่อให้เกิดร่มเงาซึ่งต้นไม้เหล่านั้นมีสถานะเป็นสาธารณสมบัติ “ป่าไม้ย่านตางหลวงบตี” (คติโลกคธิธรรม วัดสันกลางใต้ หน้า 1) นอกจากนี้การตัดต้นไม้ใหญ่ย่อมเป็นเรื่องเหลือวิสัยมีข้อจำกัดทั้งแรงงานและเครื่องมือ และอาจเป็นอันตรายต่อผู้คน จึงห้ามไว้ว่า “ไม้ใหญ่ก็บตีป่า บตีม้างเอาเปนที่สวน ที่นา ปลูกเรือนกวม อยู่บตีซิดนัก” (ธรรมดาจาริต วัดดอกแดง หน้า 7)

เห็นได้ว่าชาวล้านนามีท่าทีต่อป่าไม้ในสองลักษณะคือห้ามตัดเพราะเชื่อว่าจะนำผลร้ายมาสู่ตน ห้ามตัดเพราะต้นไม้เป็นไม้ที่มีประโยชน์ นอกจากนี้ยังมีลักษณะของต้นไม้ที่ห้ามตัดมาสร้างบ้านเรือนเนื่องจากมีลักษณะที่ไม่เป็นมงคล ในธรรมดาจาริต ได้กล่าวไว้ว่า

“ไม้ซิด ไม้บตีเอามาแบ่งเรือนอยู่นั้น คือ ไม้เรือนห่าง ไม้ห่างนาห่าง ไม้วัดห่าง ไม้ฟ้าผ่า ไม้ตายขาน ไม้ตายฟ้าผ่า ไม้เป็นรุกหลวง ไม้แตกผู้เดียว ไม้เครือเขาเกี่ยว ไม้เกิดเหนือจุมปลวก ไม้หักไม้คูด ไม้ปลายคุด ไม้ง่ามหางปลา ไม้ง่ามดาววันผ่า ไม้ใกล้ฝั่งน้ำ ไม้อิงอารักษ์ ไม้แดนเมือง ไม้เค้า หน้อยปลายใหญ่ ไม้ดงกำ จักเอามาแบ่งเรือนอยู่ ไม้ต้นใดเมื่อฟันมันจักไถ้นั้นเสี่ยมันดั่งเหมือนดั่งคนโห่ก็ตี เหมือนคนให้ก็ตี เหมือนคนครางก็ตี เหมือนคนตดก็ตี เป็นดั่งควันพุ่งออกมาก็ตี เหมือนคนใคร่หัวก็ตี ไม้บป่าบพันหากท้าวคนเดียว ไม้แยงเงา ไม้ง่าเสมอกัน ไม้เค้าหน้อยปลายหน้อยกลางใหญ่ ไม้เค้าแบบไม้เล่มเดียว ไม้ไหลน้ำ ไม้ที่บควรวเอาแบ่งเรือนอยู่ แบ่งเรือนบแพ้คนก็แพ้สัตว์ แบ่งวัดก็แพ้เจ้าวัด แบ่งชัวไต่ก็แพ้เจ้าเมือง ไม้บตีกระทำไปก็ฉิบหาย ย้อนไม้ย้อนเรือนแล บิซ้อยูตีแล” (ธรรมดาจาริต วัดสันกำแพง หลวง หน้า 10)

ลักษณะไม้ที่กล่าวมาข้างต้นคือไม้ที่ไม่ควรนำมาสร้างบ้าน เนื่องจากจะทำให้ **“อยู่แปงเรือนบ่แพ้คนก็แพ้สัตว์ แปงวัดก็แพ้เจ้าวัด แปงข้าวไต้ก็แพ้เจ้าเมือง ไม่บ่ดีกระทำให้ไปก็ฉิบหาย ย้อนไม่ย้อนเรือนแล”** หมายความว่าหากนำมาสร้างย่อมทำให้เกิดความฉิบหายแก่เจ้าของทั้ง กษัตริย์ พระสงฆ์ มนุษย์ และสัตว์เลี้ยง นอกจากนี้หากเข้าป่าไปตัดไม้แล้วต้นไม้ล้มในลักษณะที่ไม่เป็นมงคลก็ห้ามมิให้นำมาสร้างเรือน ดังข้อความที่ว่า **“คนทั้งหลายจักสร้างแปงโรงกัตี วัดกัตี เรือนกัตี ไปพันไม้ยังป่าฉั้นนั้น ค้นว่าไม้ต้นอันพันนั้นท่าวบรอดดินบ่จับดิน ตกค่างเสี่ยยังต้นไม้กัตี เครือเถาววัลย์กัตี ไม้ต้นนั้นก็บ่ควรเอา กันว่าหากเอานั้น เจ้าเรือนก็บ่ผุผิมจำเรือนอยู่บ่ยืนแล”** (มูลขีตสัพพะ วัดสันกลาง หน้า 27 และ มูลโลกหลวง วัดศรีโพธาราม หน้า 37) ลักษณะดังกล่าวได้สะท้อนว่าดินแดนแถบนี้มีป่าไม้อุดมสมบูรณ์สามารถเลือกใช้ไม้ได้อย่างไม่จำกัด ไม่จำเป็นต้องอนุรักษ์เนื่องจากมีมากกว่าความต้องการของมนุษย์ จึงได้บัญญัติความเชื่อในการเลือกไม้ที่ดีที่สุดเพื่อนำมาสร้างบ้าน แม้การสร้าง “มอ” หรือครกกระต๋องในการตำข้าวยังมีข้อห้ามห้ามใช้ไม้ต้นเดียวทำครกหลายใบ เช่นเดียวกับการสร้างกลอง ดังข้อความที่ว่า **“ไม้ต้นเดียวเอามาแปงครกมอหื้อได้หลายหน่วย ไม้ต้นเดียวเอามาแปงกลองหื้อได้หลายหน่วยก็ขีตนักแล”** (ธรรมดาจาริต วัดดอกแดง หน้า 9)

ความเชื่อเรื่องขีตที่เกี่ยวกับแหล่งน้ำ

น้ำเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิต ของมนุษย์ ทั้งใช้ในการอุปโภค บริโภค ตลอดจนใช้ในการเกษตร โดยเฉพาะดินแดนลุ่มน้ำที่ตั้งอยู่บริเวณที่ราบระหว่างหุบเขา บางพื้นที่ก็ตั้งอยู่บนพื้นที่สูง ซึ่งมักประสบปัญหาในฤดูแล้ง ดังนั้นแหล่งน้ำตามธรรมชาติจึงเป็นสิ่งที่มีค่า จึงได้มีข้อห้ามเกี่ยวกับแหล่งน้ำในชุดความเชื่อสมุทฺร **“ถมสมุทรมี 5 ประการ คือ 1. ถมบ่อน้ำ 2. ถมสระหนอง 3. ถมเหมืองถมฝาย 4. ถมที่พระเจ้าพระสงฆ์ 5. ถมที่เทวดาหื้อเป็นที่อยู่ บ่ดี มักฉิบหายแล”** (ลัทธิพิธีกรรม วัดสันป่าเสียง หน้า 18-19) นอกจากนี้ยังมีข้อห้ามในการถมแหล่งน้ำ **“ถมห้วย ถมร่องจ้อมน้ำ บึง วัง ถมคือ ถมน้ำบ่อบ่ดี”** (วิธีปลูกสร้างเรือน วัดศรีสุทธารวาส หน้า 45) นอกจากนี้ธรรมดาจาริต ฉบับวัดดอกแดง ก็ได้กล่าวไว้ว่า **“น้ำบ่อกัตี รุหลาวกัตี ชุมปลวกกัตี แม่น้ำกัตี บวกควายกัตี สระตระพังโบกขรณีกัตี น้ำเหมือกัตี น้ำร่องกัตี บ่ดีถม บ่ดีแปงสวนแปงนา ตั้งบ้านตั้งเรือนตั้งเวียงกวมอยู่บ่ดี ขีต”** (หน้า 7) และอีกตอนหนึ่งที่ว่า **“น้ำหนองโบกขรณีนี้น้ำอยู่ พ้อยข้างเสี่ยหื้อแห่งบ่ดีขีตนัก”** (หน้า 8) ตรงกับ ธรรมดาสอนโลก ฉบับวัดกุคำ ที่ได้ห้ามถมหนองน้ำ สระน้ำ แล้วสร้างบ้านเรือนที่อาศัย **“หนองสระที่มีแต่เช่นธรรมดา พ้อยชุดร่องเสี่ยหื้อแห่ง แล้วแปงเรือนอยู่ก็**

ฉิบหาย” (ธรรมดาสอนโลก วัดกุคำ หน้า 7) เช่นเดียวกับ พิธีส่งอินทอุบาทว์ ฉบับวัดนันทาราม ได้มีข้อห้ามที่ว่า **“ถมบวกถมหนอง แปงนากัขีต”** (หน้า 15)

จากข้อความข้างต้นจะเห็นได้ว่าได้มีข้อห้ามในการถมแหล่งน้ำตามธรรมชาติ โดยจะห้ามอย่างเด็ดขาดแม้จะถมเพื่อสร้างนา บ้านเรือน หรือแม้แต่สร้างเมือง เชื่อว่าหากกระทำเช่นนี้ย่อมนำมาซึ่งความพินาศแก่ตนเอง ครอบครัว และบ้านเมือง ประเด็นที่น่าสนใจในความละเอียดอ่อนของชาวล้านนาที่ให้ความสำคัญต่อ “ควาย” ซึ่งเป็นสัตว์เลี้ยงที่อาศัยแรงงาน โดยได้บัญญัติข้อห้ามในการถม “บวกควาย” หรือตรงกับ “ปลักควาย” ในภาษาไทยกลาง ซึ่งเป็นแหล่งน้ำที่ควายใช้เกลือเพื่อคลายความร้อนในช่วงกลางวัน เนื่องจากชาวล้านนาเชื่อว่าผีมีประจำอยู่ทุกหนทุกแห่งตามแหล่งน้ำต่าง ๆ จะมีผีรักษาอยู่ดังนั้นการถมแหล่งน้ำจะทำให้ผีไม่พอใจและประสบผลร้ายที่เรียกว่า “ตกขีต” แหล่งน้ำที่กล่าวไว้ข้างต้นนั้นเป็นแหล่งน้ำที่ไม่ไหล หากชาวล้านนายังมีข้อห้ามเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงกระแสน้ำ อาทิ **“อย่าแปงกระแสอย่าแห่จกแม่น้ำหื้อเปน 2”** และอีกตอนหนึ่งที่ว่า **“ถมเหมือก่าเสี่ย แล้วชุดตางใหม่บ่ดี แม่น้ำกัสันเดียวกัน”** (ลัทธิพิธีกรรม หน้า 107- 108) นอกจากนี้ ธรรมดาจาริต ฉบับวัดดอกแดง ได้กล่าวถึงการชุดแม่น้ำที่ว่า **“แม่น้ำคดไปคดมา ชุดลัดเสี่ยหื้อมันชื้อ กัขีตมากนักแล”** (หน้า 3) ส่วน คติโลกคติธรรม ฉบับวัดสันกลางใต้ ได้กล่าวถึงการย้ายลำเหมือง **“อย่าย้ายน้ำเหมือก เปนบาบนักจักฉิบหายขีต”** (หน้า 1)

บทส่งท้าย

ความเชื่อเรื่องขีตเป็นความรู้ที่ใช้ควบคุมพฤติกรรมของคน และครอบงำวิถีคิดของคนในสังคม และได้สะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ทั้งดิน ป่า และน้ำ โดยชาวล้านนาไม่ใ้มองว่าตนเองสามารถควบคุมธรรมชาติได้ หากมนุษย์เป็นเพียงสิ่งมีชีวิตที่ไร้อำนาจ และธรรมชาติทั้งหลายต่างมีผีรักษาอยู่จึงก่อให้เกิดความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ความเชื่อเรื่องขีตนั้นเป็นจริยธรรมในการจัดการทรัพยากรที่เชื่อมโยงเข้ากับ ความเชื่อและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นผลผลิตจากวัฒนธรรมชวานา เมื่อครั้งที่สังคมชวานาเป็นสังคมปิดอยู่ ความเชื่อดังกล่าวได้หลอมรวมสมาชิกในชุมชนให้เป็นหนึ่งเดียว ความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติช่วยหล่อหลอมโลกทัศน์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติว่า ผี เป็นเจ้าของธรรมชาติ มนุษย์ไม่ใช่เจ้าของ (สันธิฐิตา กาญจนพันธุ์, 2554: 333) ด้วยอุดมการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมดังกล่าวจึงก่อให้เกิดท่าทีที่เคารพต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีรากฐานมาจาก

ความกลัวจากผลของการ “ตกซัด” และมีความเชื่อเรื่องผี หรือสิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นแกนกลางของระบบความเชื่อ ดังกล่าว

ความเชื่อเรื่องซิดน่าจะเป็นความเชื่อดั้งเดิมก่อนที่กลุ่มชาติพันธุ์ไทจะรับพระพุทธศาสนาเข้ามา หากความเชื่อ ดังกล่าวยังสามารถหลอมรวมเข้ากับความเชื่อทางพระพุทธ ศาสนาโดยอาศัยพื้นที่ของ พับสาและใบลาน เป็นพื้นที่ในการ ผลิตซ้ำและเผยแพร่ความรู้ชุดดังกล่าวให้แพร่หลาย นอกจากนี้ บางตอนยังกล่าวว่า “อย่าย้ายน้ำเหมือง เปนบาปนักจัก ฉิบหายซิด” สะท้อนว่าซิดถูกกลืนกลายผสมผสานให้เทียบเคียง กับบาป จากโทษใน “ศาสนาผี” กลายเป็น โทษในพุทธศาสนา จึงเป็นการสะท้อนพุทธศาสนาแบบล้านนาที่ได้มีรากฐาน มาจากความเชื่อเรื่องผี

หากพิจารณาทำที่ต่อสิ่งแวดล้อมทั้ง ดิน ป่า และน้ำ จะพบว่า ได้ให้ความสำคัญในการห้ามการถมแหล่งน้ำ หรือ

เปลี่ยนแปลงกระแสน้ำ ถือเป็น การห้ามอย่างเด็ดขาด อาจกล่าวได้ว่าแหล่งน้ำมีความสำคัญต่อดินแดนแถบนี้ เป็นอันมาก ส่วนป่าไม้นั้นจะห้ามเพียงต้นไม้ที่เชื่อว่ามี “ผี” สิงสถิต ต้นไม้ในเขตสาธารณะ หรือต้นไม้ที่โตช้า ส่วนต้นไม้ ทั่วไปสามารถตัดเพื่อนำมาใช้สอยได้ หากตัดแล้วล้มในทิศทาง ที่ไม่เป็นมงคล หรือต้นไม้ที่มีลักษณะไม่เป็นมงคลก็ไม่ควร เลือก ซึ่งสะท้อนถึงความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ ที่สามารถ เลือกใช้สอยได้อย่างไม่จำกัด ส่วนความเชื่อในประเด็นที่ เกี่ยวกับดินนั้น เชื่อว่าห้ามทลายภูเขาหรือจอมปลวกเนื่องจาก เป็นที่อยู่ของ “ผี” ซึ่งชาวล้านนาจะเรียกว่า “ผีจุ่มปลวก บวกควาย” ด้วยความเชื่อดังกล่าวอาจพอเทียบเคียงกับแนวคิด ในการอนุรักษ์ในปัจจุบันได้ นับว่าเป็นความชาญฉลาดของ ผู้ปกครองที่สามารถสถาปนาความรู้ที่สามารถครอบงำประชาชน ได้โดยปราศจากการตั้งคำถามใด ๆ ซึ่งทำให้เราเข้าใจ อย่างชัดเจนว่า “ความรู้คืออำนาจ” อย่างแท้จริง

⇒ เอกสารอ้างอิง

- คมเนตร เชษฐพัฒน์นิข, บรรณาธิการ. (2539). **ซิด : ข้อห้ามในล้านนา**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล. (2557). **วรรณกรรมคำสอนของล้านนา ลักษณะเด่น ภูมิปัญญา และคุณค่า**. เชียงใหม่: ศูนย์ล้านนาศึกษา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เปรมวิทย์ วิวัฒน์เศรษฐ์. (2543). **ซิด : ข้อบัญญัติแห่งพุทธธรรมไทยของ ลำพูน**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยพายัพ.
- สันธิฐิตา กาญจนพันธุ์. (2554). **ความคิดสีเขียว : วาทกรรม และความเคลื่อนไหว**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม และคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ**. (2542). กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- สุวรรัฐ แลสันกลาง. (2541). **การศึกษาแนวคิดเชิงปรัชญาเรื่องซิดในล้านนา**. เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2545). **การศึกษาพรมแดนความรู้ทางประวัติศาสตร์ ด้านนิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อม**. เชียงใหม่: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. (2547). **พจนานุกรมล้านนา - ไทย : ฉบับแม่ฟ้าหลวง**. เชียงใหม่: มิ่งเมือง.